

Яцишин С. Р.
Хаблюк О. А.

Тернопільський національний економічний університет

КОНСОЛІДАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

У статті досліджено питання виникнення передумов та зародження інституту консолідації фінансової звітності у світовому масштабі, включаючи вітчизняний простір. Визначено причини, які вплинули на розвиток консолідованої фінансової звітності. Зроблено висновок, що в історичному аспекті фундамент консолідованої звітності формувався на таких двох основних елементах, як великі приватні корпорації та добре розвинений фінансовий ринок.

Ключові слова: злиття, інвестиції, інвестори, капітал, компанії, консолідація, кредитори, придбання, фінансова звітність, холдинг.

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови підвищують роль консолідованої фінансової звітності як у всьому світі, так і в Україні. Причини добре відомі: глобалізація бізнесу, укрупнення корпорацій унаслідок злиттів та придбань, подолання державних кордонів і розвиток транснаціональних корпорацій, активний вихід вітчизняних компаній на міжнародні фондові ринки тощо. Під консолідованою фінансовою звітністю розуміється систематизована інформація, яка відображає фінансове становище, фінансові результати діяльності та зміни фінансового становища суб'єкта господарювання, організацій і (чи) іноземних суб'єктів, групи організацій і визначається відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності. Згідно з тлумаченням, наведеним у МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність», консолідована фінансова

звітність – фінансова звітність групи, в якій активи, зобов'язання, власний капітал, дохід, витрати та грошові потоки материнського підприємства та його дочірніх підприємств подаються як активи, зобов'язання, власний капітал, дохід, витрати та грошові потоки єдиного економічного суб'єкта господарювання [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу статей, що досліджують консолідацію фінансової звітності як у зарубіжній, так і у вітчизняній практиці, виявлено значну зацікавленість науковців щодо даного питання. Зокрема, О.С. Герасименко, Р.С. Коршикова, В.М. Костюченко, М.Р. Лучко, В.П. Онищенко, І.В. Семчук та інші вчені досліджують методи виконання консолідації звітності, розглядають основні вимоги П(С)БО та МСФЗ щодо консолідації звітності та їх застосування в обліку суб'єктів господарювання,

наводять практичні рекомендації щодо процедур консолідації фінансової звітності тощо [2–5].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Не применшуючи внесок вищезазначених науковців у вирішення проблем, що виникають за сучасного формування консолідованої фінансової звітності, вважаємо за доцільне дослідити процес виникнення інституту консолідації фінансової звітності.

Мета статті полягає у дослідженні історичних передумов виникнення та розвитку консолідованої фінансової звітності у світовому масштабі та на теренах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично поява звітності була пов'язана зі звітністю бізнесу купця, пізніше – юридичної особи. Консолідована звітність виникла значно пізніше. Венеціанські купці разом із синами і партнерами, які вели торгівлю та мали торгові дома по всій Італії, для ефективного управління бізнесом складали щось подібне до сучасної консолідованої звітності. Саме тоді виникла потреба у складанні звітності, яка охоплювала б декілька підприємств [6].

Поштовхом для складання першої консолідованої фінансової звітності у світі стала американська промислова революція. Саме тому в США вперше офіційно опублікована така звітність.

Різні історичні джерела вказують, що перша річна фінансова звітність крупної компанії General Electric була складена в 1893 р., але вона містила інформацію тільки про материнську компанію. Друга звітність цієї компанії була консолідованою фінансовою звітністю. Звіт про прибутки та збитки містив інформацію про всі компанії групи і починався цифровими даними про виручку. Така практика використовується в компанії й досі.

У 1899 р. у штаті Нью-Джерсі (США) було переглянуто традиційне законодавство, що регулює відносини між корпораціями, у результаті чого стало можливим створення холдингових компаній, які могли володіти акціями інших компаній. У тому ж 1899 р. у такій новій формі об'єднання підприємств була утворена компанія «Стандарт ойл оф Нью-Джерсі» (Standard Oil of New Jersey), яка мала пакети акцій у 41 фірмі, контролюючи аналогічним чином інші підприємства. Ця група являла собою об'єднання материнської компанії («Стандарт ойл оф Нью-Джерсі»), дочірніх компаній, компаній-«онучок» тощо.

На рубежі XIX–XX ст. першою реалізувала ідею консолідації американська сталеливарна корпорація United States Steel Company (U. S. Steel), опублікувавши свою консолідовану фінансову звітність 12 березня 1903 р. станом на 31 грудня 1902 р. До цієї звітності додавалося підтвердження аудиторської компанії Price Waterhouse & Co., що «звітність була перевірена і знайдена коректно».

Почалося усе з того, що в лютому 1902 р. Рада директорів корпорації United States Steel Company вибрала незалежним аудитором компанію Price Waterhouse & Co. (згодом ця компанія стала частиною Price Waterhouse Coopers). Це була перша велика промислова корпорація в США, наслідуючи британську практику, прийняла рішення, згідно з яким аудиторську компанію обирає Рада директорів, а не менеджмент компанії. Крім того, U. S. Steel була на початку століття найбільшою корпорацією у світі, а також першою компанією, капіталізація якої перевищила 1 млрд. дол. Старший партнер компанії Price Waterhouse & Co. Артур Лоус Дікінсон, що переїхав до Нью-Йорку з Лондона в 1901 р. (на запрошення самого

Едвіна Вотерхауса), був висококласним фахівцем. Він усвідомлював, що для такого гіганта, як U. S. Steel, звітність не могла складатися просто за рахунками материнської компанії. Це холдингова компанія нового типу, а отже, її звітність вимагала принципово нового підходу. У силу того, що це була найбільша корпорація світу, а її дочірні структури – найбільшими металургійними компаніями США, Дікінсон зміг переконати Раду директорів, що звітність повинна складатися консолідовано за всіма компаніями, які входять до групи. Тоді була сконсолідована звітність шести компаній [6].

Таким чином, вважається, що авторами першої офіційної консолідованої звітності були Артур Лоус Дікінсон, представник аудиторської фірми Price Waterhouse, і головний бухгалтер сталеливарної корпорації United States Steel Company В. Філберт. Вони розробили техніку консолідації, використовуючи концепцію економічної єдності взаємодіючих компаній.

У 1903 р. журнал «Американський учений» назвав цю звітність «самою повною і докладною звітністю, яка коли-небудь випускалася великими американськими компаніями».

Поштовхом для складання консолідованої фінансової звітності в США стає промислова революція. У результаті цього:

- активізуються процеси злиття і придбання, пов'язані з усвідомленням фінансової вигоди від юридичного поділу (дроблення) й економічного об'єднання різних видів бізнесу, а отже, відбувається бурхливий розвиток холдингів, зростає їх потреба в капіталі;

- збільшується кількість інвесторів та кредиторів, їх склад стає все більш різноманітним;

- швидко розвиваються облік і звітність через відсутність бар'єрів та приписів щодо застосування нових методів ведення обліку та складання звітності;

- найбільші фондові біржі схвалюють ідею консолідації.

Результатом усіх перерахованих вище фактів стає розповсюдження практики складання та подання консолідованої фінансової звітності.

Таким чином, поява консолідованої фінансової звітності була необхідним кроком у відповідь на запити інвесторів про фінансову діяльність та фінансовий стан нових холдингових структур, в які вони почали вкладати гроші.

В Європі розвиток консолідованої фінансової звітності йшов із запізненням. Через значну кількість юридичних бар'єрів та пильну увагу держави до новостворюваних компаній поява та розвиток нових (холдингових) структур відбувалися вкрай повільно і не так поширено, як у США. Також у традиції європейського бізнесу були картельні угоди. Великі компанії вважали за краще домовлятися зі своїми конкурентами, замість того, щоб збільшувати свій розмір і набувати монопольний контроль на ринку (що було поширене і популярне в США), тому до реалізації ідеї консолідації в європейських країнах приступили пізніше і не настільки широко.

Великобританія – перша країна Європи, яка виправила цю ситуацію. Холдингові структури набули поширення після Першої світової війни. Одними з перших консолідовану звітність підготували фахівці компанії Nobel Industries Ltd. у 1922 р. Перша книга, присвячена питанням складання консолідованої фінансової звітності, з'явилася у Великобританії в 1923 р., її автором

був Гільберт Гарнзей. У 1939 р. Лондонська фондова біржа схвалила ідею консолідації і ввела її як одну з обов'язкових вимог до звітності зареєстрованих на біржі компаній. У 1947 р. складання консолідованої фінансової звітності у Великобританії було остаточно прийнято на законодавчому рівні.

У континентальній Європі ідея консолідації стала впроваджуватися значно пізніше. Найбільш прогресивними у цьому плані виявилися Нідерланди. Тут поява консолідованої звітності відноситься до 20-х років ХХ ст., а холдинговий бізнес отримав досить широке поширення. Перша згадка про консолідовані звіти фірми Mueller & Co. датується 1926 р.

У Німеччині окрема практика консолідації з'явилася тільки в 30-х роках минулого століття. Однак тільки в 1960 р. на законодавчому рівні з'явилася вимога складати таку звітність за всіма філіями компаній, які діють у країні. Оголошення ж консолідації обов'язковою обліковою процедурою відбулося в середині 60-х років та зі значними відмінностями від англо-американської практики, які були усунуті пізніше (у 1985 р.) у зв'язку з прийняттям VII Директиви ЄС. У 1990 р. дія цього закону була поширена і на зарубіжні філії та дочірні компанії.

У Франції обов'язкове застосування процедур консолідації почалося ще пізніше. Лише з 1985 р. у цій країні стало обов'язковим складання повної консолідованої звітності компаній, цінні папери яких котируються на біржі. До цього часу подання консолідованої звітності носило епізодичний характер. Так, відомо, що в 1967 р. не більше 24 французьких компаній склали консолідовану звітність. Це досить цікавий факт, оскільки перші холдингові структури виникли саме у цій європейській країні ще на початку 1920-х років. У Франції не складалася загальна практика нової бухгалтерської процедури, і компанії проводили її так, як уважали за потрібне. Наприклад, компанія Compagnie Frances des Petroles у своїй звітності за 1968 р. вказала дані щодо консолідації за 1965, 1966 і 1967 рр., а в самому 1968 р. консолідацію не робила. У 1976 р. із 292 компаній, що опублікували консолідовану фінансову звітність, 46 обмежилися тільки складанням консолідованого балансу.

Інші європейські країни свої перші спроби складання консолідованої звітності також відносять до 1980-х років.

В Азії до практики складання консолідованої звітності прийшли значно пізніше. Навіть в Японії (самій передовій азійській країні минулого століття) «Положення про консолідовану бухгалтерську звітність» було випущено Міністерством фінансів лише в 1977 р. Принципи консолідації при цьому були орієнтовані на англо-американську модель. Однак практика формування консолі-

дованої звітності стала достатньо широко використовуватися японськими компаніями тільки у другій половині 80-х років минулого століття.

Зведений аналіз історії виникнення інституту консолідованої звітності у світовій практиці представлено в табл. 1.

Історичні довідки відзначають, що на вітчизняних теренах згадка про консолідовану (зведену) бухгалтерську звітність з'явилася ще на початку ХХ ст. Наприклад, у 1909–1910 рр. у «Журналі для акціонерів» публікувалися зведені баланси банків із виділенням рубрик для правління, відділень, агентств усього Одеського облікового банку на 01 січня 1909 р., Азовсько-Донського комерційного банку на 01 січня 1910 р. тощо.

У колишньому Радянському Союзі консолідована звітність як така не складалася. У минулому столітті для агрегування облікової інформації по регіонах і галузях застосовувався так званий зведений баланс. Перша згадка про це зустрічається в 1930 р. у класифікації балансів за шістьма ознаками М. О. Блатова (1875–1942), відомого представника радянської бухгалтерської школи. Микола Олександрович визначав зведений баланс як злиття окремих балансів, механічне агрегування балансів, що належать до підвідомчих господарських одиниць, і включив його в класифікаційну групу, об'єднану ознакою обсягу.

Потреба у складанні консолідованої звітності у сучасному вітчизняному економічному просторі виникала разом із процесом створення холдингових компаній, концернів, інших груп, а також акціонерних товариств зі значною кількістю дочірніх підприємств, формування яких було пов'язано з перебудовою економіки і приватизацією державних підприємств. До середини 90-х років ХХ ст. цей процес набув масштабного характеру і йшов за двома основними напрямками. Частина холдингів створювалася шляхом перетворення та розділення великих підприємств на декілька дрібних (тобто виділення підрозділів як юридично самостійних підприємств). Інша частина формувалася шляхом об'єднання пакетів акцій юридично самостійних підприємств у його статутний капітал як єдину господарську одиницю.

Проте, незважаючи на вищевказаний фактор, представлення консолідованої звітності стало реальним лише після ухвалення Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [7] та прийняття Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність» [9]. До цього моменту групи підприємств, пов'язаних між собою системою участі, складали зведену звітність за традиційною методикою з використанням елементів консолідації.

Таблиця 1

Історія виникнення консолідованої фінансової звітності

№ з/п	Країна	Період появи консолідованої фінансової звітності; перша історична згадка	Період законодавчого закріплення складання консолідованої фінансової звітності
1.	США	кінець XIX ст.; 1903 р.	1920-ті роки
2.	Великобританія	1920-ті роки; 1922 р.	1940-ті роки; 1947 р.
3.	Нідерланди	1920-ті роки; 1926 р.	1940-ті роки
4.	Німеччина	1930-ті роки	1960-ті роки, 1960 р.
5.	Франція	1920-ті роки	1980-ті роки; 1985 р.
6.	Японія	1980-ті роки	1970-ті роки; 1977 р.
7.	Росія	1989 р.	1990-ті роки; 1996 р.
8.	Україна	1990-ті роки	1999 р.

Нині вищезазначені ПСБО втратили юридичну силу та замінені новими стандартами, зокрема НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», НПСБО 2 «Консолідована фінансова звітність» [9]. Ці та інші нормативні документи регламентують порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації щодо неї.

Розглянувши історію зародження і розвитку консолідованої фінансової звітності в окремих країнах, можна виділити відмінні ключові особливості в реалізації інституту консолідованої звітності. Це зумовлюють викладені нижче причини.

По-перше, поширеність великого приватного бізнесу. Фундамент консолідованої звітності складається з таких основних елементів, як:

- 1) великі приватні корпорації;
- 2) добре розвинений фінансовий ринок.

Великий приватний бізнес з'явився в країнах, де були відповідні культурні та соціальні умови його розвитку. Очевидно, що консолідована фінансова звітність не була потрібна дрібному і середньому бізнесу, якому для проведення аналізу про фінансовий та майновий стан підприємства цілком вистачало звітності, складеної відповідно до національних систем обліку. Для управління великою компанією облікових даних такої звітності було недостатньо, це і посприяло виникненню та впровадженню ідеї консолідації.

Однак наявності одного великого приватного бізнесу було б недостатньо для виникнення дійсної необхідності в консолідованій звітності. Важливим фактором також є й джерело фінансування бізнесу, що призводить до другої причини.

По-друге, дуже важливим є ступінь розвитку ринку. Вид фінансування бізнесу завжди грав і продовжує грати важливу роль для становлення та розвитку обліку та звітності. Аналіз такої залежності показав, що в Німеччині, Швейцарії був добре розвинений великий приватний бізнес, але розвиток консолідованої фінансової звітності там не пройшов настільки ж стрімко та бурхливо, як у США та Англії, тому що фінансування діяльності компаній відбувалося за рахунок коштів банків. Останнім не так важливо було знати, який прибуток отримала компанія чи скільки у цілому заробляє холдинг, головне, щоб у цього холдингу були цінні активи, які можуть бути гарантом повернення кредиту. Цим ж пояснюється і запізнений розвиток інституту консолідованої звітності в Японії.

По-третє, види основних користувачів облікової інформації – кредиторів та інвесторів. Це – фізичні особи, банки, урядові органи. Фінансова звітність повинна забезпечувати корисною інформацією реальних і потенційних інвесторів та кре-

диторів для прийняття рішень щодо інвестування, кредитування тощо. Інформація повинна бути вичерпною та доступною. Залежно від того, кому ця звітність призначена, будуть змінюватися її обсяг, форма, повнота розкриття та аналітичність облікових даних. Отже, чим вища потреба інвестиційних інститутів в отриманні якісної, своєчасної, повної, достовірної та уніфікованої звітності, тим більш розвинутою та досконалою стає система обліку і звітності, у тому числі консолідованої.

По-четверте, власники та/або інвестори компанії усе більше віддалялися від оперативного управління, передавши його професійним найманим керуючим. Власники та/або інвестори зацікавлені в мінімізації ризику і в збільшенні прибутку холдингу, тому для прийняття стратегічних, управлінських та виважених рішень, які впливають на успіх діяльності, їм потрібна така фінансова звітність, яка відображає майнове та фінансове становище компанії у цілому та результати її діяльності. У цій ситуації консолідована фінансова звітність стає найважливішим джерелом даних про добробут компанії у цілому. США та Великобританія були першими країнами, які реалізували практику подання консолідованої звітності, підготовлену найманим управлінським персоналом для задоволення інтересів власників та/або інвесторів компанії. Саме ця обставина визначила спрямованість консолідованої звітності на інформаційні потреби власників та/або інвесторів.

Табл. 2 узагальнює причини виникнення консолідованої фінансової звітності у світовій практиці.

Варто відзначити, що поява обчислювальної техніки, комп'ютерів, а потім автоматизованих систем управління компаніями та бухгалтерським обліком певною мірою позитивно вплинула на збільшення розмірів бізнесу. Якщо перший американський холдинг U. S. Steel складався із шести компаній, то зараз, наприклад, німецька група Bosch складається з більш ніж 300 дочірніх компаній і зарубіжних філій, а група компаній Henkel – із 3 506.

У другій половині ХХ ст. бізнес сильно змінився і значно додав у розмірах, швидкості та оперативності завдяки появі персональних комп'ютерів і комп'ютерних програм. З'явилися комп'ютерні системи планування підприємства (наприклад, ERP), які дали змогу не тільки ефективно та більш грамотно управляти компаніями, але й швидше та якісніше складати фінансову звітність, зокрема консолідовану [10].

Висновки. Таким чином, саме два основні фактори – великий приватний бізнес і розвинений фінансовий ринок – виступили основоположними моментами для появи інституту консолідованої

Таблиця 2

Причини, які впливають на розвиток консолідованої звітності

№ з/п	Країна	Поширеність великого приватного бізнесу	Ступінь розвитку ринку	Типи кредиторів та інвесторів	Управління компанією
1.	США	Висока	Високий	Переважно фізичні особи	Переважно професійні керуючі
2.	Великобританія	Висока	Високий	Переважно фізичні особи	Переважно професійні керуючі
3.	Нідерланди	Висока	Високий	Переважно фізичні особи	Власники та/або інвестори, меншою мірою професійні керуючі
4.	Німеччина	Висока	Низький	Переважно кредитні організації	Власники та/або інвестори, меншою мірою професійні керуючі
5.	Франція	Низька	Низький	Переважно кредитні організації	Власники та/або інвестори
6.	Японія	Висока	Низький	Переважно кредитні організації	Власники та/або інвестори, меншою мірою професійні керуючі

звітності. Застосування автоматизованих систем обліку стало каталізатором подальшого розвитку фінансової звітності, який триває і нині. Консолидована фінансова звітність одержала свій розвиток. Необхідно правильно аналізувати її для прийняття обґрунтованих економічних рішень.

Список використаних джерел:

1. МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_045.
2. Герасименко О.С. Консолідована фінансова звітність / О.С. Герасименко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 4(59). – С. 17–21.
3. Костюченко В.М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: [навчально-практичний посібник] / В.М. Костюченко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 528 с.
4. Лучко М.Р. Основи складання консолідованої фінансової звітності: [навч. посіб.] / М.Р. Лучко. – Тернопіль, 2012. – 77 с.
5. Яцишин С.Р. Методика і технологія консолідованої фінансової звітності / С.Р. Яцишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5113>.
6. Консолидированная финансовая отчетность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1>.
7. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
8. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>.
9. Національне положення бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%8>.
10. Яцишин С.Р. Консолідація фінансової звітності: автоматизація процесу формування / С.Р. Яцишин // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk-14-gruden-2016-r/2703->.
11. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» від 01 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_065.

Яцишин С. Р.
Хаблюк О. А.

Тернопольский национальный экономический университет

КОНСОЛИДАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье исследованы вопросы возникновения и зарождения института консолидации финансовой отчетности в мировом масштабе, включая украинский опыт. Определены причины, которые повлияли на развитие консолидированной финансовой отчетности в мире. Сделан вывод, что в историческом аспекте фундамент консолидированной отчетности формировался на двух основных элементах: на крупных частных корпорациях и хорошо развитом финансовом рынке.

Ключевые слова: слияние, инвестиции, инвесторы, капитал, компании, консолидация, кредиторы, приобретение, финансовая отчетность, холдинг.

Yatsyshyn S. R.
Khablyuk O. A.

Ternopil National Economic University

THE CONSOLIDATION OF FINANCIAL STATEMENTS: THE HISTORICAL PRECONDITIONS AND DEVELOPMENT

Summary

The article examines the issues creation and the origin of financial reporting consolidation on a global scale, including the Ukrainian experience. The reasons which influenced the development of consolidated financial statements in the world. In particular, it is concluded that in historical perspective the foundation consolidated accounts were formed on two major elements, namely, major private corporations and a well-developed financial market.

Key words: merger, investments, investors, capital, company, consolidation, creditors, purchasing, financial reporting, holding.